



e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>



Екологічний ризик у кримінально-правовому забезпеченні екологічної безпеки

Петро В. Мельник  ¹ *

¹ Науково-дослідний інститут публічного права (Україна). Докторант, канд. юрид. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: menyk.petro@gmail.com

СТАТТЯ	АНОТАЦІЯ
Дослідницька DOI: 10.70651/3083-6018/2025.7-8.05 Авторське право © 2025 автора  Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0). 	У статті досліджено категорію екологічного ризику як складову кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки. Зростання інтенсивності техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, поширення новітніх технологій та глобальний характер екологічних загроз зумовлюють необхідність удосконалення правового забезпечення екологічної безпеки, належного реагування на прояви небезпечного впливу на навколишнє природне середовище, життя і здоров'я людей, мінімізацію екологічного ризику. Екологічний ризик, що виникає в результаті техногенного впливу є однією з базових ознак екологічної безпеки. Різноманітність наукових підходів щодо розуміння екологічного ризику і його співвідношення з екологічною безпекою (небезпекою) викликає необхідність системного підходу до визначення екологічного ризику для підвищення рівня кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки. Метою даної статі є дослідити екологічний ризик у кримінально-правовому забезпеченні екологічної безпеки шляхом аналізу нормативного визначення ризику і теоретичних підходів до розуміння екологічного ризику, аналізу видів екологічного ризику, концепції прийнятного ризику, умов правомірності виправданого екологічного ризику. У ході дослідження використано формально-юридичний аналіз, метод системного підходу та інтерпретації, метод порівняння. В результаті дослідження зроблено висновок, що екологічний ризик – це ймовірність настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та життю й здоров'ю людей, внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійних природних явищ. За шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу, життю і здоров'ю людей в результаті екологічного ризику, може наступати кримінальна відповідальність за правопорушення проти екологічної безпеки. Діяння, пов'язане з виправданий екологічний ризик, не є кримінально караним.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

екологічний ризик, екологічна безпека, екологічна небезпека, виправданий екологічний ризик, концепція прийнятного ризику, техногенний вплив.



e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>



Environmental Risk in the Criminal Law Protection of Environmental Security

Petro Melnyk  ¹ *

¹ Scientific Institute of Public Law (Ukraine). Doctoral Student, PhD in Law Science, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: menyk.petro@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.7-8.05](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.7-8.05)

Copyright © 2025
by author



This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)



The article explores the category of environmental risk as an element of the criminal law protection of environmental security. The intensification of technogenic pressure on the natural environment, the proliferation of advanced technologies, and the global nature of environmental threats necessitate the improvement of legal mechanisms for ensuring environmental security, adequate responses to harmful impacts on the environment, human life and health, and the minimization of environmental risk. Environmental risk resulting from technogenic activity is identified as one of the fundamental indicators of the state of environmental security. The diversity of scientific approaches to the interpretation of environmental risk and its correlation with environmental security (or insecurity) indicates the need for a systematic framework for defining environmental risk, in order to strengthen the criminal law protection of environmental security. The purpose of this article is to examine environmental risk in the criminal law protection of environmental security by analysing the legal definition of risk, theoretical approaches to understanding environmental risk, its classification, the concept of acceptable risk, and the legal conditions under which environmentally justified risk may be permissible. The research employs the formal legal method, systems analysis, interpretative method, and comparative legal analysis. The study concludes that environmental risk constitutes the probability of an adverse event occurring that may result in harm to the natural environment, human life, or health as a consequence of environmentally hazardous activity or natural disasters. Criminal liability may arise for damage caused to the environment or to individuals as a result of such risk, provided that the risk exceeds legally acceptable limits. However, conduct associated with justified environmental risk does not give rise to criminal liability

KEYWORDS

environmental risk, environmental security, environmental hazard, justified environmental risk, concept of acceptable risk, technogenic impact.

1. Вступ

Зростання інтенсивності техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, поширення новітніх технологій та глобальний характер екологічних загроз зумовлюють необхідність удосконалення правового забезпечення екологічної безпеки, належного реагування на прояви небезпечного впливу на навколишнє природне середовище, життя і здоров'я людей, мінімізацію екологічного ризику.

Оцінювання стану навколишнього природного середовища, а також рівня загроз життю й здоров'ю людей, дедалі частіше здійснюється через призму екологічних ризиків, що дозволяє комплексно враховувати потенційні негативні наслідки антропогенного впливу.

Однією з базових ознак, які визначають рівень екологічної безпеки, виступає екологічний ризик, що виникає в результаті техногенного впливу. Одним із наслідків розвитку людства стало формування новітніх технологій, впровадження синтетичних речовин та освоєння принципово нових форм енергії. Ці фактори виступають джерелами екологічних загроз, що характеризуються складністю передбачення характеру та масштабів їх впливу на навколишнє природне середовище, життя і здоров'я людини. Активна господарська діяльність трансформує звичні виробничі процеси в джерела екологічної небезпеки, яка проявляється у формі забруднення, деградації природного середовища або його виснаження, особливо це виражається при надзвичайних ситуаціях природного або техногенного характеру. Тому проблема дослідження екологічного ризику як ключової категорії екологічної безпеки при забезпеченні її засобами кримінально-правового впливу є актуальною.

2. Огляд літературних джерел

Питання екологічного ризику знайшло відображення у наукових дослідженнях екологів і правників у сфері екологічного та кримінального права.

В. І. Андрейцев зазначає, що «розвиток екологічних правовідносин характеризується значним поглибленням та розширенням правових зв'язків суб'єктів, у процесі яких реалізуються різні види екологічно небезпечної діяльності, що відзначаються підвищеним екологічним ризиком» [1]. Розуміння співвідношення екологічного ризику та екологічної безпеки (небезпеки) є досить актуальним.

С. Б. Гавриш відмічає, що «безпека завжди є виключенням небезпеки чи її зменшенням до прийняттого рівня і завжди сполучена із ситуаціями ризику для навколишнього світу [2, с. 129]. Категорія «небезпека» має деяку статичну властивість, притаманну даному предмету, явищу, процесу. Ризик же є категорією, пов'язаною з процесом, так би мовити, «реалізації небезпеки» суб'єктом [2, с. 147]. На думку В. В. Добровольського «поняття «безпека» (чи небезпека) не має конкретної одиниці виміру (розмірності) і тому повинне розглядатися як якісна категорія. Поняття ризик як імовірність шкоди характеризується конкретною одиницею виміру, частіше всього економічною. Тому безпеку (небезпеку) слід розглядати як властивість об'єкта, а ризик – як показник цієї властивості» [3, с. 18].

Питання екологічного ризику знайшло відображення у наукових дослідженнях В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, Н. В. Барбашової С. Б. Гавриша, А. П. Гетьмана, В. В. Добровольського, Ю. В. Коваленко, М. В. Краснової, Ю. А. Краснової, М. О. Фролова та інших науковців.

Різноманітність наукових підходів щодо розуміння екологічного ризику і його співвідношення з екологічною безпекою (небезпекою) викликає необхідність системного підходу до визначення поняття екологічного ризику з метою підвищення рівня кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки.

3. Постановка завдання

Дослідити категорію екологічного ризику як складову кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки. Для досягнення окресленої мети необхідно виконати наступні завдання: проаналізувати нормативне визначення ризику і теоретичні підходи до

розуміння екологічного ризику; проаналізувати види екологічного ризику в залежності від джерел екологічної небезпеки; проаналізувати концепцію прийнятного ризику; дослідити виправданий екологічний ризик у кримінальному праві; сформулювати визначення та особливості екологічного ризику як ознаки екологічної безпеки при забезпеченні її засобами кримінально-правового впливу.

4. Методи та матеріали

Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс методів, що включає формально-юридичний аналіз норм Кримінального кодексу України, Законів України № 2245-III від 18 січня 2001 р., № 877-V від 5 квітня 2007 р., № 1103-V від 31 травня 2007 р., № 124-VIII від 15 січня 2015 р., № 2059-VIII від 23.05.2017 р., а також порівняльний підхід для розмежування поняття ризику у даних законах України. Метод інтерпретації використовувався для тлумачення законодавчих визначень екологічного ризику. У роботі застосовувався метод системного аналізу для дослідження визначення поняття екологічного ризику, видів екологічного ризику, концепції прийнятного екологічного ризику, виправданого екологічного ризику у кримінальному праві. Матеріалами дослідження слугували тексти зазначених Законів України і Кримінального кодексу України.

5. Результати та обговорення

Екологічний ризик є категорією, пов'язаною з процесом реалізації екологічної безпеки. Влучно відмічає В. І. Андрейцев, що «екологічний ризик виступає як показник рівня екологічної безпеки, що дозволяє проводити відповідну диференціацію екологічно небезпечних видів діяльності, об'єктів та джерел підвищеної екологічної небезпеки і ранжувати екологічний ризик стосовно конкретної поведінки відповідальних осіб, виступати як об'єктивна умова мотивації позитивно спрямованої, екологічно безпечної діяльності значної частини юридичних і фізичних осіб та держави у цій сфері» [4, с. 46]. Антропогенна діяльність людини є ризикованою. Будь-яка діяльність, яка містить ознаки екологічно небезпечної діяльності є екологічно ризикованою. Ситуація ризику виникає тоді, коли в контакт із небезпекою вступає людина.

Поняття ризику закріплено у чинному законодавстві України. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» № 2245-III від 18 січня 2001 р. (далі – Закон України № 2245-III від 18 січня 2001 р.) визначає ризик як ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки та/або за його межами [5]. Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні транспортуванні і використанні генетично модифікованих організмів» № 1103-V від 31 травня 2007 р. (далі – Закон України № 1103-V від 31 травня 2007 р.) встановлено, що ризик – це можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків від негативного впливу на здоров'я людини та довкілля при здійсненні генетично-інженерної діяльності та поводженні з ГМО протягом певного періоду часу [6]. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» № 124-VIII від 15 січня 2015 р. (далі – Закон України № 124-VIII від 15 січня 2015 р.) визначає ризик як можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків негативного впливу протягом певного періоду часу [7]. У Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 р. (далі – Закон України № 877-V від 5 квітня 2007 р.) закріплено, що ризик – це ймовірність виникнення негативних наслідків від провадження господарської діяльності та можливий розмір втрат від них, що вимірюється у кількісних та якісних показниках [8].

Як бачимо, зазначені Закони України визначають ризик як ступінь ймовірності, можливість виникнення негативних наслідків або негативних подій. Різняться дані визначення ризику тим, що у Законі України № 877-V від 5 квітня 2007 р. закріплено таку кількісну ознаку, як можливий розмір втрат, що вимірюються у кількісних та якісних показниках. Тобто можна виділити два нормативно закріплені підходи до розуміння ризику: ризик як можливість негативних наслідків і ризик як можливість негативних наслідків і розміру втрат визначених кількісними і якісними показниками.

Науковці також по різному розглядають поняття екологічного ризику. Так В. І. Андрейцев і М. О. Фролов розглядають поняття екологічного ризику подібно до Законів України № 2245-III від 18 січня 2001 р., № 1103-V від 31 травня 2007 р. № 124-VIII від 15 січня 2015 р.), визначаючи екологічний ризик як встановлену нормами екологічного законодавства обставину, з якою пов'язують виникнення, зміну, припинення правовідносин щодо здійснення діяльності з екологічно небезпечними об'єктами, що визначає формування і реалізацію правосуб'єктності фізичних, юридичних осіб та держави стосовно виявлення, попередження та усунення природних і техногенних загроз для довкілля, життя і здоров'я населення та особливий режим відповідальності за невиконання чи неналежне виконання вимог щодо забезпечення екологічної безпеки, включаючи й випадкове (імовірне) настання небезпеки [9, с. 57; 10, с. 8].

Ю. А. Краснова розглядає екологічний ризик як поєднання імовірності настання негативної події і можливості настання шкоди, а саме під поняття екологічний ризик науковиця розуміє «імовірність настання певної негативної події внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійного лиха на навколишнє природне середовище, що може призвести до забруднення навколишнього природного середовища та заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей» [11, с. 97].

Підхід щодо екологічного ризику, який закріплений у Законі України № 877-V від 5 квітня 2007 р., підтримують Г. І. Балюк і М. В. Краснова, які визначають екологічний ризик як кількісну міру небезпеки, оскільки це дає можливість впровадження механізму економічної оцінки такої кількісної міри небезпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей [12; 13].

С. Б. Гавриш досліджуючи кримінально-правову охорону довкілля відмічає, що ризик є категорією, пов'язаною з процесом, так би мовити, «реалізації небезпеки» суб'єктом; ризик цілком пов'язаний з діями (поведінкою) людини в умовах її контакту з небезпекою (джерелом небезпеки) [2, с. 147–148].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає ризик як: 1) усвідомлена можливість небезпеки; 2) можливість збитків або неуспіху в якійсь справі [14, с. 1221]. Словник-довідник в галузі екології та охорони природи тлумачить екологічний ризик як «вірогідність навмисних чи випадкових, поступових і катастрофічних антропогенних змін існуючих природних об'єктів, чинників або екологічних ресурсів з небажаними екологічними наслідками» [15, с. 373].

На нашу думку, слід відмітити, що екологічний ризик тісно пов'язаний з екологічною безпекою і його виникнення пов'язане з джерелом екологічної небезпеки. Екологічний ризик доцільно розуміти як ймовірність настання негативної події не конкретизуючи кількісні його показники. Екологічний ризик виступає показником екологічної безпеки, що сприяє по-перше, забезпеченню здійснення диференціації екологічно небезпечних видів діяльності, джерел підвищеної екологічної небезпеки, по-друге, диференціації екологічних ризиків залежно від дій суб'єктів і забезпечені мотивації позитивної екологічно безпечної діяльності. Визначення ризику у Законі України № 877-V від 5 квітня 2007 р. фактично впливає лише на групування (ранжування) таких ризиків за певними критеріями при здійсненні відповідного нагляду (контролю).

Щодо видів екологічного ризику, то в даному випадку слід виходити від джерел можливої екологічної небезпеки. В. І. Андрейцев зазначає, що «носіями можливої небезпеки є різні речовини природного та штучного походження, їх суміші, що здатні за певних природних та соціальних умов і обставин виявляти властивості, що створюють реальну загрозу для здоров'я та життя людини та навколишнього світу» [4, с. 35].

М. О. Фролов, досліджуючи суть екологічного ризику, прийшов до висновку, що «екологічний ризик можуть спричинити не лише небезпечна речовина, але й інші шкідливі фактори (фізичні та біологічні). Тому він обґрунтовано розрізняє ризик властивостей речовин, ризик діяльності, ризик властивостей концентрацій, ризик властивостей сполук, ризик технологій, ризик агрегату, механізму, які призводять до утворення хімічних, біологічних, фізичних та інших впливів на довкілля» [10, с. 48].

Г. В. Анісімова серед екологічних ризиків виділяє: «ризики впливу, коли природокористування й застосування техніки, хоча й пов'язані з явним впливом на навколишнє природне середовище й людину, але немає чіткої впевненості, що подальші негативні наслідки

вийдуть за рамки цього впливу. Вони, у свою чергу, діляться на ризики внесення забруднюючими речовинами, ризики споживання, ризики виникнення (при експлуатації установок, виробництві продукції та ін.)» [16, с. 131] Екологи С. В. Дерій, В. О. Ілюха до чинників екологічної небезпеки екологічно небезпечної діяльності, окрім небезпечних речовин, відносять також виснаження природних ресурсів і втручання людини у природні перебіги, яке здійснюється шляхом будівництва, провадження вибухів, осушення, обводнення тощо [17, с. 143].

Залежно від джерел небезпеки можна виділити природний і техногенний екологічний ризик. Екологічний ризик природного походження асоціюється з небезпечними негативними впливами зумовленими природним середовищем в результаті дії стихійних сил природи (виверження вулкана, землетрус, повінь, ураган). Екологічний ризик техногенного походження виникає в результаті господарською діяльністю людини і застосуванні промислових і сільськогосподарських технологій, транспорту, об'єктів військового призначення.

У кримінально-правовому значенні екологічний ризик природного походження може бути пов'язаний із неналежним виконанням чи невиконанням суб'єктом обов'язків щодо зменшення розвитку небезпечної екологічної ситуації нежиттям належних заходів щодо її усунення, що могло призвести чи призвело до заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини. Тобто, спеціально зобов'язана особа не втручається в процес дії джерела небезпеки для зменшення ризику або не вживає відповідних заходів щодо зменшення ризику природного походження, тим самим збільшує ризик заподіяння шкоди, хоча зобов'язана була це зробити відповідно до законом. При наявності необхідних ознак такі діяння підлягає кваліфікації за ст. 237, 367 Кримінального кодексу України.

С. Б. Гавриш виділяє «техногенний ризик пов'язаний з ризиком експлуатації технологій чи елементів, що їх забезпечують. Він може бути зведений до ризику техногенних аварій і катастроф, що розвиваються за участю природного середовища і людини». Академік також виправдано диференціює ризик техногенних аварій і катастроф у закритому середовищі (в цеху, на заводі, тобто у виробничому приміщенні) без виходу агентів аварії в природне середовище і ризик техногенних аварій і катастроф у відкритому середовищі, коли вони переносяться до природного середовища, ушкоджуючи чи руйнуючи його та шкідливо впливаючи на людину» [2, с. 150]. Ризик техногенних аварій і катастроф у відкритому середовищі є екологічно небезпечним і криміноутворювальною ознакою для кримінальних правопорушень проти екологічної безпеки. Шкідливі чинники техногенного походження, що виникають унаслідок аварій та катастроф, потрапляють у природне середовище, чинять на нього деструктивний вплив і, таким чином негативно впливають на здоров'я людини.

В науковій літературі при обговоренні питання екологічної безпеки звертається увага на рівні ризику та їх визначення. Зокрема С. Б. Гавриш влучно відмічає, що «в основі екологічної безпеки лежить концепція прийнятного ризику, що забезпечує захист людини і біосфери від забруднюючих факторів і запобігає руйнуванню природного середовища, а отже, заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини» [2, с. 146].

Концепція прийнятного ризику включає не лише ідентифікацію потенційних джерел екологічної загрози, але й передбачає розроблення та реалізацію комплексу превентивних заходів, спрямованих на їх нейтралізацію або мінімізацію. Вона також включає оцінювання ймовірної шкоди довікллю, аналіз можливих наслідків техногенних інцидентів і природних катастроф, а також формування механізмів для ліквідації або зменшення їх негативного впливу.

При техногенному впливі враховуються такі правила прийнятного екологічного ризику як: неминучість і мінімальність шкоди навколишньому природному середовищу, реальність можливості відновлення природного середовища; відсутність шкоди життю і здоров'ю людини. Доцільно звернути увагу, що ДСТУ 2156-93 «Державний стандарт України. Безпека промислових підприємств. Терміни і визначення» визначає, безпеку населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища як відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди [18].

Н. В. Барбашова, вказуючи на дискусійність концепції екологічного ризику, зазначає, що «оцінка екологічного ризику за своєю суттю означає прогноз настання несприятливих наслідків певного ступеня важкості і є, зрештою, рекомендацією для розробки превентивних заходів. Щодо цього він фактично виконує функції (значно вужчі) екологічної експертизи. Практично

більш прийнятним варіантом є оцінка ймовірності перевищення нормативів екологічної безпеки. Але в цьому випадку більш виправданим видається використання «концепції нормативів» [19, с. 250]. Науковиця відмічає, що «екологічний ризик – це теоретичний, модельний розрахунок імовірності настання негативних подій, а нормативний підхід – це емпіричний підхід, заснований на численних експериментах. Нормативний підхід нині є інструментом, що найбільш адекватно оцінює якість навколишнього природного середовища. Більше того, розвиток точних наук дає змогу виявляти дедалі більш глибокі зв'язки між здоров'ям людини й факторами навколишнього природного середовища» [19, с. 251]. В цьому питанні підтримуємо позицію В. І. Андрейцева, який відмічаючи проблематичність виявлення порушень нормативів екологічної безпеки, особливо на рівні ГДК, ГДР, і труднощі в доказуванні цих правопорушень, пропонує «у системі нормативів екологічної безпеки передбачити простіший показник – «рівень екологічно небезпечної діяльності», який відображав би кількісні характеристики екологічного ризику для конкретної діяльності, виходячи з реальної наявності екологічно небезпечної речовини або джерела іншої небезпеки, з фіксуванням ц відповідних документах (декларації, протоколі небезпеки тощо) екологічно небезпечних речовин, їх сумішей чи матеріалів» [4, с. 47]. Такої ж думки і С. Б. Гавриш [2, с. 155].

Згідно з концепцією прийнятного ризику, природне середовище постійно містить у собі чинники, потенційно шкідливі для людини, що зумовлює існування певного рівня ризику, який за жодних умов не може дорівнювати нулю. Ідея повної відсутності екологічного ризику є теоретичною абстракцією, що не відповідає реаліям. Навіть за умови реалізації комплексних заходів екологічної безпеки, спрямованих на запобігання негативному впливу, йдеться лише про зменшення ризику до прийнятного рівня, а не про його повне усунення. У цьому контексті мінімальний рівень ризику розглядається як умовна межа — ідеальний орієнтир, до якого слід прагнути у процесі правового регулювання та екологічного управління, але який не може бути гарантовано досягнутим в практичній площині. «Людство змушене з метою забезпечення соціально-економічного прогресу програмувати не мінімальний рівень ризику, а прийнятний, що забезпечує загальну допустиму екологічну безпеку людини та екосистем» [2, с. 156].

Концепція прийнятного ризику включає оцінку ризиків та управління ними. Оцінка екологічних ризиків передбачає виявлення небезпек, а також встановлення якісних характеристик небезпечних чинників. Важливим аспектом цього процесу є визначення ймовірності настання негативних екологічних наслідків з метою запобігання небажаним подіям та обґрунтування ефективних управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію ризику. Процедура оцінки екологічних ризиків реалізується у формі послідовного виконання взаємопов'язаних етапів і включає такі ключові складові: ідентифікація небезпеки, характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику.

Правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, визначені у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» № 2059-VIII від 23.05.2017 р. Ст. 1 даного Закону України визначає, що вплив на довкілля – це будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів [20].

Метою управління екологічними ризиками є формування та впровадження ефективних механізмів, спрямованих на їхнє зниження до допустимого рівня. Управлінський процес у цій сфері передбачає обґрунтований вибір з-поміж можливих варіантів рішень на основі результатів оцінювання ризику, а за потреби – також застосування відповідних інструментів впливу, зокрема регуляторного, організаційного чи технічного характеру. Сутність управління полягає не лише у реагуванні на вже наявні загрози, а й у розробленні превентивних заходів, покликаних запобігти виникненню небажаних екологічних наслідків.

Ключовим елементом процесу як оцінювання, так і управління екологічним ризиком є визначення його рівня, який відображає ймовірність настання події, що може мати негативний

вплив на навколишнє природне середовище, життя і здоров'я людей. Визначення цього рівня є підґрунтям для прийняття подальших рішень щодо доцільності здійснення тієї чи іншої діяльності. З урахуванням можливості і допустимості заподіяння шкоди здоров'ю і життю людей визнається прийнятність рівня ризику, який забезпечує певний допустимий рівень екобезпеки. Допустимість заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей та інші негативні наслідки, можуть формувати окремі стандарти безпеки лише у виняткових випадках – при неможливості спрогнозувати ймовірні наслідки неминучої необхідності використання нових технологій (зокрема у ядерній енергетиці та використання новітніх енергій, речовин). В інших випадках є неприйнятним підхід щодо допустимості шкоди життю і здоров'ю людей.

В. І. Андрейцев виділяє таку особливість екологічного ризику як «суб'єктивно усвідомлений намір, система дій щодо прийняття відповідальності за настання будь-якого ризику (випадкового, передбаченого тощо), підстава абсолютної (суворої) відповідальності за заподіяну екологічну шкоду (шкоду, заподіяну внаслідок прояву екологічної небезпеки) і суб'єктивна ознака складу екологічних правопорушень» [4, с. 49].

У Кримінальному кодексі України чітко закріплено, що ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій (ч. 3 ст. 42 КК України) [21]. С. Б. Гавриш «мету дії кримінально-правових норм визначає як забезпечення оптимуму безпеки, наближеної до ідеалу, тобто повної безпеки, до «нульового» ризику технологій. Тому кримінально-правові норми в сфері екологічної безпеки повинні за формою і метою бути, насамперед, превентивними нормативними положеннями, спрямованими на запобігання екологічній шкоді. Принаймні стратегія такої кримінально-правової норми повинна містити: а) запобігання причинам виникнення надзвичайних ситуацій, тобто недопущення таких впливів чи процесів, що є прямою загрозою життю та здоров'ю людини; б) запобігання самій надзвичайній ситуації; в) пом'якшення наслідків - орієнтація на максимальне послаблення, локалізацію всіх наслідків надзвичайної ситуації, яку допустити не можна чи не вдалося, тобто конструювання заохочувального нормативного положення» [2, с. 156].

Виправданий екологічний ризик повинен відповідати нормам Кримінального кодексу України. Відповідно до ч. 1 і 2 ст. 42 КК України не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети. Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам. [21]

Умови правомірності екологічного ризику вдало відмічені С. Б. Гавришем: 1) він має місце в зв'язку з досягненням суспільно корисного результату, користь якого значно перевищує можливу шкоду від ризикової діяльності. Ризик при вчиненні будь-яких неправомірних дій, що загрожують шкодою, завжди повинен визнаватися неправомірним; 2) ймовірність наслідків надзвичайно низька (наближена до нуля) чи має стохастичний (випадковий) характер. Наслідки тут постулюються як абстрактні. Ідеалом є ризик технологій, за якого шкідливі наслідки, у першу чергу для людини, не передбачаються; 3) оператор або інша спеціально зобов'язана особа, забезпечуючи технологічний процес, точно виконує наявні інструкції і погоджує наслідки своєї діяльності з екологічними нормативами. Відступ від цього правила дає підстави розглядати ризик як неправомірний; 4) його спричинила спеціально зобов'язана особа (за винятком ситуацій крайньої необхідності). Керувати складними технологіями або працювати з небезпечними речовинами чи явищами повинні лише спеціально підготовлені особи - оператори. Вчинення таких дій, крім випадків усунення небезпеки, що загрожує, іншими особами варто розглядати як неправомірні; 5) ситуації, коли особа діє на підставі науково-обґрунтованого прогнозу чи сама в змозі спрогнозувати наслідки своєї діяльності або прийнятого рішення, що виключає завдання шкоди життю і здоров'ю людей, а також екосистемам; 6) забезпечення здійснення виробничих технологій технічними (інженерними) системами захисту, системами екологічної безпеки, передусім системами нового покоління [2, с. 164].

6. Висновки

Отже, на підставі вище викладено, слід відмітити, що екологічний ризик – це ймовірність настання певної негативної події, що може призвести до заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу та життю й здоров'ю людей, внаслідок здійснення екологічно небезпечної діяльності або стихійних природних явищ.

Основними ознаками екологічного ризику у кримінально-правовому забезпеченні екологічної безпеки є :

- 1) ризик є ознакою екологічної безпеки, яка притаманна усім проявам екологічно небезпечної діяльності;
- 2) ризик відображає якісну характеристику екологічної безпеки;
- 3) ризик характеризує рівень забезпечення екологічної безпеки, захищеності життя, здоров'я людини і навколишнього природного середовища від небезпек і мотивує до позитивно спрямованої екологічно безпечної діяльності;
- 4) ризик обумовлює пріоритетність вимог екологічної безпеки при антропогенній діяльності;
- 5) нульового ризику не існує, його можна в найкращому випадку лише мінімізувати;
- 6) за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу, життю і здоров'ю людей в результаті екологічного ризику, може наступати кримінальна відповідальність за правопорушення проти екологічної безпеки;
- 7) діяння, пов'язане з виправданий екологічний ризик, не є кримінально караним.

References

1. Andreytsev, V. I. (1999). *Ekolohichniy ryzyk u systemi pravovidnosyn ekolohichnoi bezpeky: problemy praktychnoi teorii* [Ecological risk in the system of legal relations of environmental safety: problems of practical theory]. *Pravo Ukrainy*, (1), 62–69. (in Ukrainian)
2. Havrysh, S. B. (2002). *Kryminalno-pravova okhorona dovkillia v Ukraini: problemy teorii, zastosuvannya i rozvytku kryminalnoho zakonodavstva* [Criminal law protection of the environment in Ukraine: problems of theory, application and development of criminal legislation]. Kyiv. (in Ukrainian)
3. Dobrovolskyi, V. V. (2011). *Ekolohichna bezpeka i ryzyk: deiaki poniatiino-katehorialni utochnennia* [Environmental safety and risk: some conceptual and categorical clarifications]. *Ekolohichna bezpeka*, (1), 17–20. (in Ukrainian)
4. Andreytsev, V. I. (Ed.). (2001). *Ekolohichne pravo: Osoblyva chastyna* [Environmental law: Special part]. Kyiv: Istyna. (in Ukrainian)
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2001). Pro obiekty pidvyshchenoi nebezpeky: Zakon Ukrainy [On high-risk facilities: Law of Ukraine] No. 2245-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text> (in Ukrainian)
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2007). Pro derzhavnu systemu biobezpeky pry stvorenni, vyprovuvanni, transportuvanni i vykorystanni henetychno modifikovanykh orhanizmiv: Zakon Ukrainy [On the state system of biosafety in the creation, testing, transportation and use of GMOs: Law of Ukraine] No. 1103-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text> (in Ukrainian)
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2015). Pro tekhnichni rehlyamenty ta otsinku vidpovidnosti: Zakon Ukrainy [On technical regulations and conformity assessment: Law of Ukraine] No. 124-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text> (in Ukrainian)
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2007). Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy [On the basic principles of state supervision (control) in the field of economic activity: Law of Ukraine] No. 877-V. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (in Ukrainian)
9. Andreytsev, V. I. (2002). *Pravo ekolohichnoi bezpeky* [Environmental safety law]. Kyiv: Znannia-Press. (in Ukrainian)
10. Frolov, M. O. (2001). *Pravovi aspekty ekolohichnoho ryzyku* [Legal aspects of ecological risk] (Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Law). Taras Shevchenko National University of Kyiv. (in Ukrainian)
11. Krasnova, Yu. A. (2017). *Pravo ekolohichnoi bezpeky Ukrainy: teoretychni aspekty* [Law of environmental safety of Ukraine: theoretical aspects]. Kyiv: National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. (in Ukrainian)

12. Baliuk, H. I. (1997). *Pravovi aspekty zabezpechennia yadernoi ta radiatsiinoi (radioekolohichnoi) bezpeky v Ukraini* [Legal aspects of ensuring nuclear and radiation (radioecological) safety in Ukraine]. Kyiv. (in Ukrainian)
13. Krasnova, M. V. (2008). *Kompensatsiia shkody za ekolohichnym zakonodavstvom Ukrainy (teoretyko-pravovi aspekty)* [Compensation for damage under Ukrainian environmental legislation (theoretical and legal aspects)]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Kyivskiy universytet". (in Ukrainian)
14. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language] (2nd ed.). Kyiv-Irpin: VTF "Perun". <https://archive.org/details/velykyslovnyk/page/1220/mode/2up?view=theater> (in Ukrainian)
15. Musiienko, M. M., Serebriakov, V. V., & Braion, O. V. (2002). *Ekolohiia. Okhorona pryrody: Slovnyk-dovidnyk* [Ecology. Nature protection: Dictionary-guide]. Kyiv: Tovarystvo Znannia, KOO. <https://archive.org/details/ekolohiia2002/mode/2up> (in Ukrainian)
16. Hetman, A. P., & Shulha, M. V. (Eds.). (2009). *Ekolohichne pravo Ukrainy: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [Environmental law of Ukraine: textbook for students of law specialties of higher education institutions]. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
17. Derii, S. I., & Iliukha, V. O. (1998). *Ekolohiia* [Ecology]. Kyiv: Fitosotsiotsentr. (in Ukrainian)
18. Derzhstandart Ukrainy. (1993). DSTU 2156-93. Bezpeka promyslovykh pidpriemstv. Termin ta vyznachennia [Industrial enterprise safety. Terms and definitions]. https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=48088 (in Ukrainian)
19. Barbashova, N. V. (2014). Vzaiemozviazok poniat "ekolohichniy ryzyk" ta "ekolohichna bezpeka" [The interrelation between the concepts of "ecological risk" and "environmental safety"]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, (72), 245–253. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_37 (in Ukrainian)
20. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy [On environmental impact assessment: Law of Ukraine] No. 2059-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (in Ukrainian)
21. Verkhovna Rada Ukrainy (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine] No. 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1582> (in Ukrainian)